

ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชน
ในตำบลตรึมอำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

A Study of The Buddhadhamma as Reflected in Kaelmor Rite of
Communities in Trium Sub-District, Sikhoraphum District, Surin Province

พระภานุพงศ์ ธรรมทีโป¹ พระครูในฎีกาเวียง กิตติวณโณ² และ พระครูศรีปรีชากร³

Phra Phanuphong Thammateepo¹ Phrakrubaidika Weang Kitiwanno²

and Phrakhrusrichagorn³

Received : September 12, 2024; Revised : December 29, 2024; Accepted : December 29, 2024

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ และ 3) วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมแกลมอ เป็นประเพณีของท้องถิ่นชุมชนในตำบลตรึม ภาษากล้นเรียกว่า เล่นมอ (แกลมอ) ชาวบ้านประกอบพิธีกรรมนี้เพื่อให้กำลังใจคนที่เจ็บป่วยหรือมีทุกข์ทางใจ พิธีแกลมอ จะมีอยู่ 3 ประเภท คือ 1) การบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจ 2) การประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาผู้ป่วยซึ่งเป็นการอัญเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษมาให้ความช่วยเหลือ ขอคำแนะนำ ผ่านล่ำม หรือ คนทรงเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและหาทางรักษาตามความเชื่อ 3) การประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการแก้บนหรือสักการะตอบแทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ดลบันดาลให้ได้รับความสำเร็จ ตามคำขอของลูกหลาน หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอ คือ หลักศรัทธา ภูตะ วิญญาณ กตัญญู

^{1,2,3} พุทธศาสนกรรมหาบัณฑิต วิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตสุรินทร์; M.B.Program in Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Surin Campus; e-mail : phanuphong125@gmail.com, Kitiwanno2507@gmail.com,
Phrakhrusrichagorn66@gmail.com

กตเวที โรค การเคารพ บูชา กรรม บุญกิริยาวัตถุ ไตรลักษณ์ และฆราวาสธรรม ผลการวิเคราะห์หลัก
พุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมเกลมอ คือ 1) หลักศรัทธา คือ มีความเชื่อว่าถ้าไม่ทำพิธีกรรม สมาชิก
ในครอบครัวอาจเจ็บป่วยมีความทุกข์ทางใจได้ 2) ภูตะ คือ ผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษ ที่อาศัยอยู่ตาม
บ้านเรือน ตามทุ่งนา 3) วิญญาณ คือ เป็นการสื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษ 4) กตัญญูกตเวที คือ
เป็นการแสดงออกเพื่อตอบแทนคุณบรรพบุรุษ 5) โรค คือ โรคที่รักษาหายและไม่หาย 6) การเคารพ คือ
เป็นแนวทางที่ต้องปฏิบัติต่อครูบา 7) บูชา คือ เป็นสิ่งแทนการบูชาในพิธี 8) กรรม คือ เป็นการสอน
เพื่อเรื่องกรรมที่มาจากวิญญาณบรรพบุรุษเป็นหลัก 9) บุญกิริยาวัตถุ คือ มีการให้ทาน รับศีล และเจริญ
ภาวนา 10) ไตรลักษณ์ คือ ให้เห็นว่าร่างกายและความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ตกอยู่ในหลักไตรลักษณ์ และ
11) ฆราวาสธรรม คือ ปลุกฝังให้มีสัจจะ ข่มจิตใจ ความอดทน และมีการเสียสละ

คำสำคัญ (keywords) : พิธีกรรมเกลมอ, หลักพุทธธรรม, วิเคราะห์หลักพุทธธรรม

Abstract

This thesis entitled ‘A Study of the Buddhaddhamma as Reflected in Kaelmor Rite of Communities in Trium Sub-District, Sikhoraphum District, Surin Province’ has three objectives: 1) to study the Kaelmor Rite of Communities in Trium Sub-District, Sikhoraphum District, Surin Province, 2) to study the Buddhaddhamma as reflected in Kaelmor Rite of Communities in Trium Sub-District, Sikhoraphum District, Surin Province, and 3) to analysis the Buddhaddhamma as reflected in Kaelmor Rite of Communities in Trium Sub-District, Sikhoraphum District, Surin Province. This thesis deployed the qualitative research methodology by studying documents from the Tripitaka and the Buddhist academic works as well as field studies where the data were collected from in-depth interviews. Finally, to present the analytic descriptive.

The results of the study are as follows : The Kaelmor Rite of Communities in Trium Sub-District found that the dialect is called “Len Mor” (the performing of Mor) or Kaelmor. The original rite wasn’t known when this ritual began to exist, it is only a story passed down from generation to generation. The purpose of the Kalmor ritual for the villagers to perform the ritual is to encourage people who are sick or have mental distress. This connection is because this community believes that the cause of mental illness or suffering is caused by Supernatural powers. The community calls this a spirit or ancestral spirit, that caused it. If the community performs the Kaelmor rite to please the spirits or the ancestor’s spirits. The symptoms of illness

or mental distress disappeared and good mental health returned to living with the family as normal and happy as previously. The “Klamor” ceremony can be categorized into three types :

- 1) Ancestral spirit worship : This is performed to honor ancestral spirits and foster encouragement and morale.
- 2) Rituals for healing the sick: These ceremonies involve invoking the spirits of ancestors to assist in finding the cause of illness and the appropriate remedy. Guidance is often sought through a medium or spiritual intermediary according to traditional beliefs.
- 3) Ceremonies to fulfill vows or give thanks : This involves offering gratitude or making offerings to ancestral spirits in return for blessings or successes granted as per the requests of their descendants.

The Buddhhadhamma, as reflected in the Kaelmor Rite of Communities in Trium Sub-District, Sikhorphum District, Surin Province, found that the faith (Saddha), the Deamon, the Spirit, grateful person (Katanyukataved), the Sickness, the Worship (Puja), Action (Kamma), the three Characteristics (Tilakkhana), the bases of meritorious action (Punyakiriya-vatthu) and the virtues for lay people (Gharavasa-dhamma). The results of the analysis the Buddhhadhamma as reflected in Kaelmor Rite of Communities in Trium Sub-District, Sikhorphum District, Surin Province found that there are eleven issues, as follow;

- 1) the faith (Saddha), if the members in community didn't do this ritual, the family members may get sick and suffer mentally, and it may be some danger to your life,
- 2) the Deamon, it is the ghosts or ancestral spirits who lives in the houses, fields,
- 3) the Spirit, it is a communication with the spirits of the ancestors,
- 4) the grateful person (Katanyukataved), it is an expression to give back to the ancestors,
- 5) the sickness; it is the Cured and incurable diseases,
- 6) The respect; it is a guideline that must be treated by teachers,
- 7) the Worship (Puja); It is a substitute for worship in ceremonies,
- 8) the Action (Kamma); It is a teaching that believes in Action (Kamma) that comes mainly from the spirits of ancestors,
- 9) the bases of meritorious action (Punyakiriya-vatthu), it is the generosity, the receive the precepts, and the meditation practice also include in the Kaelmor rite,
- 10) the three Characteristics (Tilakkhana): it is to show that the body and the possibility of human life fall into the three characteristics principle in order to understand the reality nature of life, lastly,
- 11) the virtues for lay people (Gharavasa -dhamma); it is the honesty, self-development, tolerance, generosity.

Keywords : The Glamorous Ritual, Buddhist Principles, Analysis of the Buddhist Principles

บทนำ (Introduction)

สังคมไทยแต่เดิมได้มีการปลูกฝังค่านิยมเรื่องกรรม ให้เชื่อในกฎแห่งกรรม จนมีสำนวนไทยว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” และยกย่องคนดี คือ คนที่มีคุณธรรม แต่ปัจจุบันสังคมไทยได้มี ค่านิยมที่เปลี่ยนไป สาเหตุเพราะสังคมไทยไปรับวัฒนธรรมของชาวตะวันตกเข้ามา ยอมให้เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทเพื่ออำนวยความสะดวกสบายต่อวิถีการดำเนิน ชีวิตประจำวันของคนไทย จนส่งผลให้ความเชื่อ ค่านิยมของคนไทยเปลี่ยนไป เป็นสังคมบริโภคนิยมและวัตถุนิยม (พุทธทาสภิกขุ, 2545 : 13) ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “สังคมไทยปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุเป็นอย่างมาก แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวหาได้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงของคนไทยไม่ คนนิยมวัตถุหรือวัตถุนิยมมากเกินไป มีกิเลสมากขึ้น และสิ่งที่ขาดคือ ศีลธรรม สภาพสังคมที่รับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตก แต่ในปัจจุบันได้จางหายไปกับคนไทยรุ่นใหม่ สังคมไทยได้เปลี่ยนค่านิยมไปยกย่องวัตถุ คนดี (พระมหาสมศักดิ์ ภูมิภักขุ, 2561 : 2) คือ คนที่มีเงินทอง มีอำนาจ และผลตอบแทนของการทำดีได้ดี ในความหมายของคนรุ่นใหม่ คือ ได้วัตถุสิ่งของ เงินทอง ชื่อเสียง เกียรติยศ ทั้ง ๆ ผู้ที่ได้รับการยกย่องเป็นผู้ประพฤติดีเยี่ยมเสีย แต่สังคมไม่ได้ให้ความสนใจความประพฤติหรือวิถีการที่ทำให้ได้มาซึ่งวัตถุสิ่งของเหล่านั้น เพียงแต่ขอให้ได้มาเป็นพอ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของความเชื่อเรื่องกรรม ในสังคมเกิดความเข้าใจเรื่องกรรมคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง และไม่เชื่อกฎแห่งกรรมว่ามีจริง ความเชื่อเหล่านี้ ไม่ได้มีผลเฉพาะผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างมากกับเด็กและวัยรุ่นที่จะเป็นกำลังของชาติ ทำให้เกิดความเชื่อเรื่องกรรมคลาดเคลื่อน ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงและไม่เชื่อเรื่องผลของกรรมมีจริง สาเหตุมาจากการเห็นการกระทำของผู้ใหญ่ที่กระทำตัวอย่างที่ไม่ดีไว้ และกฎแห่งกรรมก็ไม่ได้ลงโทษผู้กระทำผิดให้เห็นทันตา ประกอบกับการสื่อสารที่ไร้พรมแดน เครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ ได้ช่วยกระตุ้นให้เกิดความต้องการทางวัตถุและบริโภคนิยมเพื่อสนองกิเลสอยู่ตลอดเวลา ความสุขเกิดจากการมีวัตถุ จึงต้องมีการแสวงหาด้านเดียว รวมถึงการห่างเหินจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลจากการมีความเชื่อเรื่องกรรมที่ผิดไปจากเดิมได้ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมปัจจุบัน เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอบายมุข ปัญหาอาชญากรรม และอื่น ๆ อีกมากมายจึงทำให้ความเชื่อเหล่านั้นได้เปลี่ยนไป

พิธีกรรมกล่อมในเขตตำบลได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ มีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของบรรพบุรุษจะคุ้มครองรักษาชาวบ้านทั้งด้านดีและด้านไม่ดี พอถึงเวลาคือเดือนห้า ประมาณช่วงเมษายน จะทำพิธีโดยรวมกันมาโดยมีการนัดแนะและเชิญครูบาร่วมกันเพื่อประกอบพิธีกรรมอัน ศักดิ์สิทธิ์ ในพิธีนี้จะมีการอัญเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ เพื่อขอขมาและรับเครื่องสักการะ นอกจากนี้ยังมีการละเล่นพื้นบ้านคือการฟ้อนรำโดยประกอบด้วยเครื่องดนตรี สื่ออย่าง คือ แคน พิณ กลองโทนและฉิ่ง ในพิธีเป็นการแสดงความกตัญญูของชาวบ้านที่มีต่อบรรพบุรุษ โดยมีความเชื่อว่า เป็นการรักษาโรคด้วย อีกทั้งยังเป็นการ

อนุรักษ์ความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นอีกด้วย ความสำคัญของพิธีกรรมการกล่อมของชุมชนบ้านหนองหิน ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรม กล่อม มีการกระทำติดต่อกันมาแต่โบราณ และถือว่าเป็นพิธีกรรม ที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่สามารถระบุระยะเวลาที่เกิดขึ้นได้ การเริ่มต้นของการประกอบพิธีกรรมในแต่ละตระกูลเกิด จากตระกูลนั้น ๆ เดิมจะมีบรรพบุรุษประกอบพิธีกรรม กล่อม อยู่ก่อนแล้ว หากผู้ประกอบพิธีกรรม ในตระกูลเสียชีวิตลง ก็จะมีบวชประกอบพิธีกรรมให้แก่ลูกหลาน โดยจะเลือกมอบให้แก่บุคคลผู้มีความ สนใจและคิดว่าจะสามารถรับรองยึดถือตามที่เคยปฏิบัติมาได้ ทั้งนี้ผู้ที่รับเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่อจาก บรรพบุรุษ ไม่รู้ว่าตนเองจะต้องเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม กล่อม ต่อจากบรรพบุรุษมาก่อน จะรู้ก็ด้วย ปรากฏการณ์เจ็บป่วย หรืออาการทางประสาทไม่มีความทรงจำอยู่ในตัว เช่น อาจมีอาการคล้ายกับคน เสียสติ หรือคนบ้า เจ็บป่วยในระยะเวลายาวนาน แม้จะได้รับการดูแลจากแพทย์แผนโบราณหรือปัจจุบันก็ ตาม (ยโสธรา ศิริภาพระภากร, 2556 : 66)

ความสำคัญของการศึกษาความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการเข้าทรงของพุทธดังกล่าว หากมีการศึกษา ถึงสภาพปัญหาความเชื่อ พิธีกรรมการเข้าทรงกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนอิทธิพลบทบาท หน้าที่ของร่างทรงและพิธีกรรม แนวทางการประยุกต์ความเชื่อการเข้าทรงในการบำรุงพระพุทธศาสนา อาจเป็นอีกความรู้หนึ่งที่สามารถสะท้อนถึงสภาพปัญหา ความเชื่อ ความสัมพันธ์ของความเชื่อและ พิธีกรรมการเข้าทรงในเขตชุมชน ตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ อาจเป็นแนวทางการพัฒนา บำรุงพระพุทธศาสนาตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้นับในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาพิธีกรรมกล่อมของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมกล่อมของชุมชนในตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
3. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมกล่อมของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขร ภูมิ จังหวัดสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยในเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และเก็บรวบรวม ข้อมูลจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยวิธีพรรณนาตามลำดับขั้นตอน

1. กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก มีอยู่ 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มพระสงฆ์ 5 รูป 2) กลุ่มข้าราชการ 5 รูป/คน 3) กลุ่มผู้ใหญ่บ้าน 5 คน 4) กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น 5 คน 5) กลุ่มปราชญ์

ชาวบ้าน 5 คน 6) กลุ่มผู้เข้าร่วมพิธีกรรม 10 คน รวมทั้งหมด 35 รูป/คน มีวิธีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์และมีความรู้ในด้านนี้

2. ขอบเขตการศึกษา การวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาเอาไว้ 3 ประเด็น คือ 1) พิธีกรรมแกลมอของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3) วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

3. เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยมีขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย 1) ศึกษาเอกสารและเครื่องมือที่เกี่ยวข้อง 2) ร่างเครื่องมือการวิจัยตามประเด็นที่กำหนดให้ครบถ้วนทุกตอน 3) นำเครื่องมือไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน ตรวจสอบ 4) แก้ไขเครื่องมือการวิจัยตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ 5) ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยและจัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์ การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัยเกี่ยวกับความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง และความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา ได้นำค่าตั้งแต่ 0.50-1.00 เพื่อนำไปเก็บข้อมูลการวิจัย

4. การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการศึกษาจากเอกสาร ชุมชนความรู้ และความเป็นมาเกี่ยวกับงานวิจัย และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายตามกรอบวันและเวลาที่กำหนดไว้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม (Field Study) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการวิจัย (Research Results)

ผู้วิจัยนำมาสรุปลงได้เป็น 3 ประเด็น ตามลำดับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า พิธีกรรมแกลมอ หมายถึง การแสดงที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อว่า ชาวภูยกุญทุกคนจะมีดวงวิญญาณของบรรพบุรุษคอยปกป้องคุ้มครอง ปกปักษ์รักษาอยู่ตลอดเวลา ในทุกๆ ปี ชาวภูยกุญจะจัดให้มีพิธีกรรมการแสดง “แกลมอ” เพื่อบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งสิทธิ์ เพื่อเป็นการเสริมสร้างกำลังใจ ตลอดถึงการรักษาผู้ป่วยไข้เช่นเดียวกับการ “โงมมะมวด” ของชาวเขมร หรือ “โส้ทั้งบั้ง” ของชาวไทโส้ ในอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ซึ่งพิธีแกลมอ จะมีอยู่ 3 ประเภท คือ 1) การบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจ 2) การประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาผู้ป่วยซึ่งเป็นการอัญเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษมาให้

ความช่วยเหลือ ขอคำแนะนำผ่านล่าม หรือ คนทรงเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและหาทางรักษาตามความเชื่อ 3) การประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการแก้บน หรือ สักการะตอบแทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ตลบันดาลให้ได้รับความสำเร็จตามคำขอของลูกค้าหลาน องค์ประกอบของพิธีแกลมอ ได้แก่ 1) ความเชื่อที่ชาวไทยภูยนับถือ 2) อาจารย์หรือผู้นำประกอบพิธีกรรม 3) ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม 4) วัน เวลา ที่ใช้ในประกอบพิธีกรรมยกเว้นวันพระ หรือวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนา 5) สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม โดยมากจะเป็นลานหน้าบ้าน การประกอบพิธีแกลมอจะมีการสร้างโรงพิธีและจัดอุปกรณ์เครื่องเซ่นไหว้เพื่อใช้ในพิธี โดยมีการจัดชั้นวางของบูชาตามชั้นต่าง เป็น 3 ชั้น ในชั้นแรกเป็นบายศรี พุ่มดอกไม้หรือพุ่มข้าวตอก ชันบูชา ชั้นที่ 2 มีผ้าสไบ ผ้าไหม เครื่องประกอบพิธี ดาบ มีด ธนู ลูกศร ช้าง ม้า ชั้นที่ 3 เป็นเครื่องเซ่น และมีการฟ้อนรำประกอบการเล่นบรรเลงดนตรีด้วยดนตรีพื้นบ้านของชาวไทยภูย โดยการประกอบพิธีกรรมแกลมอ ผู้เล่นจะนั่งเป็นวงล้อมบายศรี (บายแสร์ยเทียบะ) ทำจากต้นกล้วย 4 ต้น สูงประมาณ 150 เซนติเมตร ซึ่งอาจจะทำบายศรี 5, 7 หรือ 9 ชั้น มีเครื่องบูชาครู ประกอบด้วย ขนม ข้าวต้ม ผลไม้ ผ้าชิ้น ผ้าสไบ หมอน กระจก หวี แป้ง กรวยใบตองห้าหรือแปดกรวย (ชั้น 5 หรือชั้น8) ดอกไม้ ธูป เทียน ไข่ไก่ เหล้า น้ำส้ม และเงิน เมื่อวิญญาณเข้าร่างทรงก็จะฟ้อนรำ ร่ายรำไปพร้อมกับชั้นที่ใช้ในการเข้าทรง การร่ายรำโดยยกชันครูขึ้นเพื่อขึ้นชม บายศรี และเครื่องบวงสรวง มีทำนายทายทักการทายทักว่าเจ็บป่วยไม่สบายด้วยเหตุใด ต้องทำอะไรใดบ้างเพื่อไม่ให้วิญญาณโกรธเคือง และให้พรคนป่วย ลูกหลานมีความสุขความเจริญ เมื่อเล่นพอสมควรแล้วก็ถึงตอนวิญญาณออกจากร่าง โดยแสดงพนมมือ ตัวสั่นแล้วชูมือทั้งสองข้างสลับไปมาเป็น การจบพิธีกรรม ผู้คนที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมตลอดทั้งเครือญาติ พี่น้องที่ร่วมให้กำลังใจในพิธีกรรม ด้วยพิธีกรรมนี้เองเป็นที่มาของโครงสร้างทางสังคม ชุมชนครอบครัวและบุคคล ที่อาศัยพิธีกรรมเป็นจุดร่วมของผู้คนและชุมชนที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดี การเคารพ เสียสละของคนในชุมชน

ภาพที่ 1 การประกอบพิธีกรรม “แกลมอ”

2. ผลการศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า 1) **หลักศรัทธา** มีความเชื่อเกิดจากบรรพบุรุษหากไม่ทำแล้วสมาชิกในครอบครัวอาจไม่สบาย ไม่มีความสุข จึงต้องปฏิบัติตามประเพณีที่สืบทอดกันมา สิ่งสำคัญแม่หมอผู้นำต้องสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในชุมชน 2) **ภูต** มีความเชื่อว่ามีผี (ภูต) หรือวิญญาณบรรพบุรุษ ที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือน ตามทุ่งนา ตามต้นไม้ใหญ่ๆ ในเขตชุมชน หรือตามหนอง คลอง บึง ซึ่งคอยปกป้องดูแลรักษาให้คนในชุมชนอยู่ดีมีสุข 3) **วิญญาณ** วิญญาณในที่นี้หมายถึง ความรู้ รู้แจ้ง รู้ชัด รู้ลึกทั่ว รู้จริง รู้วิเศษ ทำให้เกิดการรับรู้ว่าเป็นพิธีกรรมแกลมอนี้ เป็นพิธีกรรมที่ได้สืบทอดมาแล้วก็ทำให้เกิดการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเช่น เมื่อผู้ร่วมพิธีการเกิดความพอใจในแม่หมอ ที่ดำเนินพิธีการทำให้ผู้ร่วมพิธีกรรมเกิดมีจิตใจสงบผ่อนคลายจากความวิตก เกี่ยวกับเรื่องโรคที่เกิดขึ้น 4) **กตัญญูกตเวที** เป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นการแสดงออกตอบแทนคุณในส่วนบรรพบุรุษ ที่เคยสืบทอดปฏิบัติมาเป็นประเพณีที่ดีงามของชาวกูย ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลเคารพต่อบรรพบุรุษ และส่วนรวมคือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นตำบลตรึม ที่จะกระทำต่อบุคคลที่มีบุญคุณแก่ตนเอง 5) **โรค** เมื่อมีโรคร้ายไข้เจ็บเกิดขึ้นแล้ว ก็จะหาสาเหตุของการเกิดโรคด้วยวิธีการปรึกษารูบามอ หรือครูใหญ่ก็จะให้คำแนะนำว่าคนในครอบครัวประพฤติผิดในจารีตประเพณีของชาวกูย 6) **การเคารพ** พิธีกรรมแกลมอนี้เป็นพิธีกรรมที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจหลัก ๆ การที่ลูกศิษย์จะต้องปฏิบัติ หรือเป็นแนวทางที่ต้องปฏิบัติต่อครูบา หรือแม่หมอ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการเข้าทรงนี้เป็นองค์ประกอบที่จะต้องทำและมีประโยชน์ต่อผู้กระทำ ที่สั่งสอนแนะนำในเรื่องความกตัญญู 7) **บูชา** การบูชาจามกรู จามกรูเป็นสิ่งแทนการบูชา จำเป็นต้องดูแลรักษาเพื่อเป็นความใส่ใจดูแล เพื่อให้คงทนถาวรสวยงามต่อไป ไม่ปล่อยให้แมลงมูมเกาะ หรือสิ่งสกปรกรกรุงรัง ขาดการดูแล เอาใจใส่ ถือเป็นการปฏิบัติบูชาตามรูปแบบชาวบ้าน 8) **กรรม** เป็นการเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาว่า โรคที่เกิดขึ้นทั้งทางกาย วาจาและใจ เป็นผลของการกระทำของตนเองทั้งสิ้น จึงมีพิธีกรรมแกลมอตามความเชื่อของท้องถิ่นเพื่อรักษาโรคของผู้ป่วยให้มีอาการดีขึ้นหรือหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ 9) **บุญกิริยา** ชุมชนในหมู่บ้านก่อนที่จะเข้าพรรษาจะมีการทำบุญ หรือมาตีกาบังสุกุลให้แก่ ปู่ย่า ตา ยาย หรือแถวบ้านเรียกว่าทำบุญให้แก่บรรพบุรุษ ประโยชน์ให้ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นให้ได้รับส่วนบุญ พิธีนั้นจะสมบูรณ์ที่สุด และดินนั้นจะต้องมีการทำบุญด้วย อันเป็นความกตัญญู รู้คุณทั้งต่อบุคคลอื่นและบุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นค่านิยมที่ปลูกฝังกันมาแต่ช้านาน มีการเกื้อกูลด้วยวัตถุสิ่งของร่วมแรงร่วมใจกันจัดขึ้นเป็นการเสียสละเพื่อความสามัคคีของคนในชุมชน 10) **ไตรลักษณ์** โรคที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งมีการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) มีปัญหาตลอดเวลา (ทุกขัง) และมีสภาพที่บังคับบัญชาไม่ได้ (อนตตา) ตามกฎของสามัญลักษณ์ จึงหาวิธีผ่อนคลายด้วยการทำพิธีกรรมแกลมอ มีการปฏิบัติและสืบทอดกันมานับตั้งแต่โบราณมาแล้ว 11) **ฆราวาสธรรม** หลักธรรมข้อนี้ครูบามอเป็นผู้ปลูกฝังให้มีความซื่อสัตย์เป็นพื้น ฐานทุกคนที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมแกลมอ

ต้องมีสัจจะมีความจริงใจต่อกัน มีการข่มจิตใจตนเองไม่ให้ความมั่งงายในขณะที่กำลังเล่นพิธีกรรม
แกลมอ ผู้เล่นต้องใช้ความอดทนอย่างสูง เพื่อให้ครบเวลาตามที่แม่หมอกำหนด และมีการเสียสละ
ทั้งกำลังกายกำลังทรัพย์

**3. ผลการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในเขตตำบลตรึม
อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์** พบว่า 1) หลักศรัทธา ถ้าหากไม่ทำแล้วสมาชิกในครอบครัวอาจเจ็บป่วย
มีความทุกข์ทางใจ อาจมีอันภัยอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นกับชีวิตได้ 2) ภูตะ ผีหรือวิญญาณ
บรรพบุรุษ ที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือน ตามทุ่งนา 3) วิญญาณ เป็นการสื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษ
4) กตัญญูทเวที เป็นการแสดงออกเพื่อตอบแทนคุณบรรพบุรุษ 5) โรค โรคที่รักษาหายและไม่หาย
6) การเคารพ เป็นแนวทางที่ต้องปฏิบัติต่อครูบา 7) บูชา เป็นสิ่งแทนการบูชาในพิธี 8) กรรม คือ เป็นการ
สอนเชื่อเรื่องกรรมที่มาจากวิญญาณบรรพบุรุษเป็นหลัก 9) บุญกิริยาวัตถุ มีการให้ทาน รับศีล และ
เจริญภาวนา รวมอยู่ในพิธีกรรมแกลมอด้วย 10) ไตรลักษณ์ ให้เห็นว่าร่างกายและความเป็นไปของชีวิต
มนุษย์ตกอยู่ในหลักไตรลักษณ์เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิตและหาวิธีผ่อนคลายด้วยการทำพิธีกรรม
แกลมอ และ 11) ขรราวาสธรรม ครูบาหมอเป็นผู้ปลุกฝังให้มีสัจจะ ข่มจิตใจ ความอดทน และมีการเสียสละ

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. พิธีกรรมแกลมอของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัย
พบว่า พิธีกรรมแกลมอ เป็นการเล่นตามประเพณีของท้องถิ่นชาวชุมชนเขตตำบลตรึม ซึ่งเรียกตามภาษาถิ่น
ว่า เล่นมอ (แกลมอ) ของชุมชนในเขตตำบลตรึม มีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏที่แน่ชัด แต่ทราบมา
ว่าตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านตรึม ความเชื่อคงมีมาตั้งแต่ก่อนจะมีหมู่บ้านนี้ขึ้นมาก็ได้ เพราะไม่มีใครทราบหลักฐาน
เพียงแต่ลูกหลานยึดถือต่อจาก ปู่ ย่า ตา ยายมาโดยตลอดจนกระทั่งทุกวันนี้ ความมุ่งหมายของพิธีกรรม
แกลมอชาวบ้านที่ยึดถือแม่หมอเชื้อลือบูชาผีสางเทวดาว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่ง ที่สามารถบรรเทาทุกข์
ที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์ เชื่อว่าผู้ที่ปฏิบัติตามได้จะทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อถึงวันสำคัญ
ในครอบครัวจัดการร่ำมอปีละ 1 ครั้ง เป็นการฉลองปีใหม่ ชาวบ้านเรียกว่า “ร่ำมอ เสาผู้แทน”(หรือขึ้น
ผู้แทน) มักรำกัน วันอังคาร ขึ้น 8 หรือ 15 ค่ำ ของเดือนยี่ ซึ่งตรงกับเดือนมกราคมของทุกปี

ขั้นตอนในการเล่นมอก็จะดำเนินไปตามลำดับ มีการสมมติผู้เล่นเป็นเรื่องราวของการเดินทาง
การแสดงท่าพายเรือข้ามแม่น้ำ การเดินป่าล่าสัตว์ คล้องช้าง คล้องม้า ซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้ร่วมพิธีก็จะ
สมมติว่า ทำการคล้องช้างคล้องม้า มอบางคนก็จะถือเส้ บางคนถือบ่วงเพื่อคล้องช้างป่า ในขั้นตอนนี้
จะเปิดโอกาสให้ผู้ดูส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายเข้าร่วมพิธีด้วย โดยสมมติเป็นโจรเข้ามาแย่งชิงม้าและช้าง

เพื่อเรียกค่าไถ่ (เหล้าพร้อมกับของอื่น ๆ) ในขณะที่ทำพิธีก็จะมีคนนำเหล้าพร้อมกับเกลมออกมาแบ่งปันกัน กินอย่างสนุกสนาน ส่วนพิธีเกลมออกจะแตกต่างกันตรงที่นิยมเล่นต่อจากการเล่นมอในตอนกลางคืน ต่อเนื่องกันไป ผู้ร่วมพิธีจะนำดอกไม้มาประดับด้วยดอกไม้ (ปิล) และรังผึ้ง มีผู้แสดงเป็นผึ้ง 1 คน โดยใช้ผ้าขาวม้าคลุมศีรษะทำการต่อยผู้มาเก็บดอกไม้ 2-3 ครั้ง คนที่ถูกต่อยจะร้องบอกครูบาให้มาช่วยกำจัดผึ้ง เมื่อกำจัดผึ้งได้แล้วก็จะเก็บดอกไม้และผึ้ง แล้วนำกลับบ้าน โดยแห่ 3 รอบเข้าสู่ปราสาทพิธีครูบาจะเอ่ยถามว่า “มาจากไหน” ผู้ร่วมพิธีจะตอบเป็นกลอนว่า “มาจากเก็บดอกไม้และผึ้ง ขออนุญาต นำกลับบ้าน” เมื่อเข้าบ้านแล้วจะนำมาล้อมรอบบายศรีอีก 3 รอบ เป็นอันเสร็จพิธี ผีอาจจะเข้าอยู่ในร่างทรงของหมอออจนกว่าร่างทรงจะตายไป และเมื่อทำพิธีเสร็จจะต้องนำหิ้งออกไป ทิ้งกลางท้องนาหรือป่าใกล้หมู่บ้าน โดยเชื่อว่าจะต้องวางหิ้งเอาไว้ให้สูงกว่าศีรษะคนทั่วไป เพราะผีอาจจะไม่สามารถกลับไปยังบ้านเดิมได้ ก็จะไม่สามารถสร้างความเดือดร้อนให้กับใครได้อีก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมศักดิ์ คมภิระพลโย ว่า เมื่อจัดเตรียมพิธีกรรมการเล่นเกลมมอเสร็จเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เริ่มขึ้นด้วยการแต่งกายของแม่มอและมอทุกคน และการแต่งกายนั้นยังคงสืบทอดอนุรักษ์ต่อมาจนถึง ปัจจุบัน แม่มอและมอนิยมุ่งผ้าถุงโทนสีดำ สีนํ้าตาล เป็นส่วนใหญ่ และใส่เสื้อทรงกระบอกแขนยาว ปลอกชายเสื้ออยู่นอกผ้าถุง พาดทับเฉียงด้วยผ้าสไบสีดำ (พระมหาสมศักดิ์ คมภิระพลโย (ตัวใสสง), 2561 : 37)

2. หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมเกลมมอของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า 1) **หลักศรัทธา** ซึ่งหมายถึงความเชื่อ ถ้าหากไม่ทำแล้วสมาชิกในครอบครัวอาจไม่สบาย 2) **กุตตะ** หมายถึงผี (กุตตะ) หรือวิญญาณบรรพบุรุษ ที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือนตามทุ่งนา ตามต้นไม้ใหญ่ ๆ ในเขตชุมชน หรือตามหนอง คลอง บึง ที่มีอยู่ในเขตตำบลตรึม ซึ่งคอยปกป้องดูแลรักษาให้คนในชุมชนอยู่ดีมี 3) **วิญญาน** หมายถึง ความรู้ รู้แจ้ง รู้ชัด รู้สีกตัว รู้จริง รู้วิเศษ เป็นความรู้ในพระพุทธศาสนา ที่เป็นภูมิปัญญาของชนรุ่นก่อน เป็นพิธีกรรมที่ได้สืบทอดมาแล้ว ก็ทำให้เกิดการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเช่น เมื่อผู้ร่วมพิธีเกิดความพอใจในแม่มอ ที่ดำเนินพิธีการทำให้ผู้ร่วมพิธีกรรมเกิดมีจิตใจสงบผ่อนคลายจากความวิตก เกี่ยวกับเรื่องโรคที่เกิดขึ้น 4) **กตัญญูกตเวท** เป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นการแสดงออกเพื่อตอบแทนคุณบรรพบุรุษ ที่เคยสืบทอดปฏิบัติมา เป็นประเพณีที่ดีงามของชาวกูย ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลเคารพต่อบรรพบุรุษ และส่วนรวมคือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นตำบลตรึมที่จะกระทำต่อบุคคลที่มีบุญคุณแก่ตนเอง 5) **โรค** ความเชื่อเกี่ยวกับโรคทั้งที่เป็นโรคทางกายและทางใจ เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นแล้ว ก็จะหาสาเหตุของการเกิดโรค ด้วยวิธีการปรึกษาครูบาหรือครูใหญ่ ก็จะทำให้คำแนะนำว่าคนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุในจารีตประเพณีของชาวกูย จึงต้องประกอบพิธีกรรมเกลมมอกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา 6) **การเคารพ** เป็นแนวทางที่ต้องปฏิบัติต่อครูบา หรือแม่มอ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการเข้าทรงนี้ เป็นองค์ประกอบที่จะต้องทำและมีประโยชน์ต่อผู้กระทำ ที่สั่งสอนแนะนำในเรื่อง

ความกตัญญู สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นถึงปัจจุบัน 7) **บูชา** การบูชาจามกร เพราะจามกรเป็นสิ่งแทนการบูชา จำเป็นต้องดูแลรักษาเป็นความใส่ใจดูแล เพื่อให้เกิดความงดงาม ตามหลักการบูชาทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นการปฏิบัติบูชาตามรูปแบบชาวบ้าน 8) **กรรม** เป็นการสอนเชื่อเรื่องกรรมเป็นหลัก เพราะโรคที่เกิดขึ้นทั้งทางกาย วาจา และใจ เป็นผลของการกระทำของตนเองทั้งสิ้น จึงมีพิธีกรรมแก้กรรมตามความเชื่อของท้องถิ่น เพื่อรักษาโรคของผู้ป่วยให้มีอาการดีขึ้นหรือหายจากโรคภัยไข้เจ็บ 9) **บุญกิริยา** ก่อนประกอบพิธีกรรมแก้กรรมก็จะทำบุญที่วัดด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เพื่อให้ความสิริมงคล ก่อนที่จะทำพิธีกรรมแก้กรรมขึ้น 10) **ไตรลักษณ์** โรคที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งมีการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) มีปัญหาตลอดเวลา (ทุกขัง) และมีสภาพที่บังคับบัญชาไม่ได้ (อนัตตา) ตามกฎของสามัญลักษณ์ จึงหาวิธีผ่อนคลายด้วยการทำพิธีกรรมแก้กรรม มีการปฏิบัติและสืบทอดกันมานานนับตั้งแต่โบราณมาแล้ว 11) **ฆราวาสธรรม** หลักฆราวาสธรรมได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา หลักธรรมข้อนี้ครูบาหมอเป็นผู้ปลูกฝังให้มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐานทุกคนที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมแก้กรรม ต้องมีสัจจะมีความจริงใจต่อกัน มีการข่มจิตใจตนเองไม่ให้มีความฟุ้งซ่านในขณะที่กำลังเล่นพิธีกรรมแก้กรรม ผู้เล่นต้องใช้ความอดทนอย่างสูง เพื่อให้ครบเวลาตามที่แม่หมอกำหนด และมีการเสียสละทั้งกำลังกายกำลังทรัพย์ ดังพุทธพจน์ว่า บุคคลนั้นแล ละโลกนี้ไปแล้วย่อมไม่เศร้าโศก (ส.ส. (ไทย) 15/298)

3. วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแก้กรรมของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ผลวิจัยพบว่า 1) **ศรัทธา** พิธีกรรมแก้กรรมถ้าหากไม่ทำแล้วสมาชิกในครอบครัวอาจไม่สบาย อาจมีอันเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การประกอบธุรกิจไม่มีความเจริญก้าวหน้า ครอบครัวมีเสียงทะเลาะเบาะแว้งกันอยู่เป็นประจำ ไม่มีความสุข จึงต้องปฏิบัติตามประเพณีที่สืบทอดกันมา สิ่งสำคัญแม่หมอผู้นำต้องสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในชุมชน ไม่สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ญฺตุโต) (2552 : 140) ที่กล่าวว่า ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนามี 4 ประการ (1) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า เมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป (2) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมมีผล และผลต้องมีเหตุผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว (3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบาก เป็นไปตามกรรมของตน (4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้ในศรัทธา 4 ในอรรถกถา มี 2 ชนิด คือ กัมมผลสัทธา นี่เป็นโลกียสัทธา และตถาคตโพธิสัทธา (รัตนตยสัทธา) นี่เป็นโลกุตตรสัทธา

ตามมติของท่าน 2) ภูตะ ภูตในที่นี้หมายถึง ผี (ภูตะ) หรือ วิญญาณบรรพบุรุษ ที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือน ตามทุ่งนา ตามต้นไม้ใหญ่ๆ ในเขตชุมชน หรือตามหนอง คลอง บึง ที่มีอยู่ในเขตตำบลตรึม ซึ่งคอยปกป้องดูแลรักษาให้คนในชุมชนอยู่ดีมีสุข และสันติ จึงได้ประกอบพิธีกรรมกล่อม เพื่อทำการพบรพบรบุรุษ ไม่สอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ที่กล่าวไว้ใน พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ว่า (1) สัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเกิดเสร็จไปแล้วนัยหนึ่ง หมายถึงพระอรหันต์ เพราะไม่แสวงหาภพเป็นที่เกิดอีก อีกนัยหนึ่งหมายถึง สัตว์ที่เกิดเต็มตัวแล้ว เช่น คนคลอดจากครรภ์แล้ว ไก่ออกจากไข่แล้ว เป็นต้น ต่างกับสัมภเวสี คือ สัตว์ผู้ยังแสวงหาที่เกิด ซึ่งได้แก่บุุณและพระเสขะผู้ยังแสวงหาภพที่เกิดอีก หรือสัตว์ในครรภ์และในไข่ที่ยังอยู่ระหว่างจะเกิด (2) ผี, อมนุษย์ 3. ภูตรูป คือ ธาตุ 4 มักเรียก มหาภูต (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552 : 141) 3) วิญญาณ วิญญาณที่พบในพิธีกรรมนี้ คือ เป็นการสื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ โดยผ่านพิธีกรรมกล่อม ก็ทำให้เกิดการปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งเป็นภูมิปัญญาของชนรุ่นก่อน เป็นพิธีกรรมที่ได้สืบทอดมาแล้ว เช่น เมื่อผู้ร่วมพิธีการเกิดความพอใจในम्मอ ที่ดำเนินพิธีการทำให้ผู้ร่วมพิธีกรรมเกิดมีจิตใจสงบผ่อนคลายจากความวิตกเกี่ยวกับเรื่องโรคที่เกิดขึ้น ไม่สอดคล้องกับ พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญฺโญ) ซึ่งกล่าวถึง วิญญาณ หมายถึง การรู้แจ้ง, รู้อย่างทั่วถึง คือรู้สึกต่าง ๆ ทั่วไป และเป็นสิ่งจะ ทำให้แจ้ง หรือปรากฏชัดเจนขึ้นในจิต (หมายถึง นิพพาน) โดยเนื้อความของวิญญาณแล้ว ก็มีหลาย แนวความคิดของท่านพุทธทาสนี้สอดคล้องกับ วิญญาณในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรคว่า “ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ มีเท่าไร วิญญาณมี 6 ประการนี้ คือ (1) จักขุวิญญาณรู้แจ้งอารมณ์ทางตา), (2) โสทวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู) (3) ชานวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก), (4) ชิวหาวิญญาณ (ความรู้แจ้ง อารมณ์ทางลิ้น), (5) กายวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย), (6) มโนวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ ทางใจ) นี้เรียกว่า “วิญญาณ” (พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญฺโญ), 2533 : 180) 4) กตัญญูกตเวที เป็นการได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นการแสดงออกเพื่อตอบแทนคุณบรรพบุรุษ ที่เคยสืบทอดปฏิบัติมาเป็น ประเพณีที่ดั่งงามของชาวกูย ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลเคารพต่อบรรพบุรุษ และส่วนรวมคือวัฒนธรรมอันดีของ ท้องถิ่นตำบลตรึม ที่จะกระทำต่อบุคคลที่มีบุญคุณแก่ตนเอง สอดคล้องกับ พระเทพวิสุทธิเมธี กล่าวถึง คำว่า กตัญญูกตเวที เป็นคำที่มาด้วยกัน เมื่อกล่าวถึงความกตัญญู ก็ต้องกล่าวถึงกตเวทีไปโดยปริยาย เพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม 2 ข้อนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้ เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญู ก็คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเรา ทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวที คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ ในสภาพที่ดั่งงาม (พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), 2536 : 7) 5) โรค ความเชื่อในโรคที่รักษาหายและไม่หาย ความเชื่อเกี่ยวกับโรคทั้งที่เป็นโรคทางกายและทางใจ เมื่อมีโรค

ภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นแล้ว ก็หาสาเหตุของการเกิดโรค ด้วยวิธีการรักษาครุบาโม หรือครุใหญ่ก็จะให้คำแนะนำว่า คนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุในจารีตประเพณีของชาวกูย จึงต้องประกอบพิธีกรรมเกลมอกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ไม่สอดคล้องกับ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ที่ให้ความหมายของคำว่า โรค หมายถึง ความเจ็บไข้ ความเจ็บป่วย ไม่สอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายว่า “โรค” คือ สิ่งที่ยึดเหนี่ยวชีวิต ใช้แทนคำว่า ทุกข์ ซึ่งทั้งโรคและทุกข์ เป็นสิ่งที่บีบคั้นขัดข้องเป็นปัญหาต้องแก้ไข ต้องกำจัดออกไป ชีวิตจะไม่ได้ลำบาก” โรค นี้เป็นคำที่ใช้แทนคำว่า “ทุกข์” ซึ่งเป็นปัญหาของมนุษย์ทุกคน ทุกข์ก็คือปัญหาของชีวิต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 979)

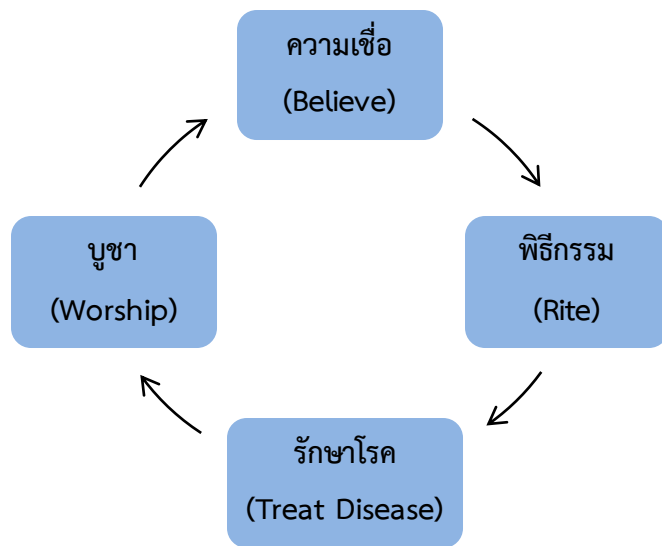
6) การเคารพ เป็นแนวทางที่ต้องปฏิบัติต่อครุบาหรือแม่หมอ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการเข้าทรงนี้เป็นองค์ประกอบที่จะต้องทำและมีประโยชน์ต่อผู้กระทำ ที่สั่งสอนแนะนำในเรื่องความกตัญญู สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) ได้อธิบายไว้ว่า ความเคารพนั้น ได้แก่ กิริยาอาการที่ยกย่องเชิดชูซึ่งบุคคลหรือสิ่งที่ควรยกย่องเชิดชู อันเป็นอาการตรงกันข้ามกับความดูหมิ่นเหยียดหยาม ได้แก่ การไหว้ การกราบ การนบถนอบอ่อนน้อมการต้อนรับ การสำรวม กิริยาให้สงบ และความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ ซึ่งเป็นอาการที่แสดงให้เห็นน้ำใจว่าตั้งใจยกย่องเชิดชูให้สมแก่ฐานะ (สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), 2542 : 119) **7) บูชา** การบูชาจามกร เพราะจามกรเป็นสิ่งแทนการบูชา จำเป็นต้องดูแลรักษาเป็นความใส่ใจดูแล เพื่อให้เกิดความมงคลตามหลักการบูชาทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นการปฏิบัติบูชาตามรูปแบบชาวบ้าน สอดคล้องกับ คัมภีร์อิติธานวรรณนา ให้ความหมายคำว่า บูชา ไว้ว่า หมายถึง การบูชา, การทำพิธีกรรม สอดคล้องกับ เสฐียรโกเศศ ได้อธิบายไว้ว่า การบูชาพระเจ้าผู้ซึ่งมีทิพย์อำนาจอยู่เหนือธรรมชาติด้วยความเคารพเกรงกลัว ซึ่งแสดงออกมาด้วย กิริยาอาการของผู้เลื่อมใสว่ามีความเคารพเกรงกลัวต่อพระเจ้าหรือสิ่งที่มีอำนาจอยู่เหนือโลก ซึ่งบอกให้ผู้เชื่อรู้ได้ด้วยปัญญาความรู้สึกเกิดขึ้นเองด้วยสหชาปัญญา (intuition) ว่าต้องมิอยู่เป็นรูปร่างอย่างหนึ่ง และต้องเป็นผู้สร้าง และเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีอยู่เป็นอยู่ (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2542 : 531) **8) กรรม** เป็นการสอนเชื่อเรื่องกรรมที่มาจากวิญญานบรรพบุรุษเป็นหลัก ไม่ได้เป็นไปตามหลักกรรมดีหรือกรรมชั่ว แต่เชื่อว่าโรคที่เกิดขึ้นเป็นผลของการทำผิดต่อดวงวิญญานบรรพบุรุษทั้งสิ้น จึงมีพิธีกรรมเกลมอกตามความเชื่อของท้องถิ่น เพื่อรักษาโรคของผู้ป่วยให้มีอาการดีขึ้นหรือหายจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่สอดคล้องกับ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโชต) อธิบายว่า กรรม แปลว่า การกระทำ เป็นคำกลาง ๆ ยังไม่บ่งว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว ถ้าเป็นการกระทำที่ดี กระทำโดยมีความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นเหตุ เรียกว่า กุศลกรรม ถ้าเป็นการกระทำที่ชั่ว กระทำโดยมีความโลภความโกรธความหลงเป็นเหตุ เรียกว่า อกุศลกรรม กรรมเกิดขึ้นอยู่กับเจตนาซึ่งเป็นเครื่องบ่งว่าเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ถ้าทำด้วยเจตนาดีก็เป็นกรรมดี มีผลที่ดี ถ้าทำด้วยเจตนาชั่ว ก็เป็นกรรมชั่ว มีผลที่ชั่ว (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช),

2553 : 15) **9) บุญกิริยา** ก่อนประกอบพิธีกรรมเกลมอก็จะทำบุญที่วัดด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เพื่อให้ความสิริมงคล ก่อนที่จะทำพิธีกรรมเกลมอขึ้น สอดคล้องกับ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ที่กล่าวไว้ว่า บุญกิริยาวัตถุ แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หมายถึง เหตุเกิดบุญ, วิธีการทำบุญ, วิธีที่เมื่อทำแล้วได้ชื่อว่าทำบุญและจะได้รับผลเป็นความสุข โดยย่อมี 3 ประการ คือ (1) ทานมัย บุญสำเร็จจากการให้วัตถุเพื่อสงเคราะห์หรือบูชาแก่ผู้อื่น (2) ศีลมัย บุญสำเร็จจากการงดเว้นจากทุจริต หรือประพฤตिसุจริตทางกาย วาจา (3) ภาวนามัย บุญสำเร็จจากการอบรมจิตให้สงบจากกิเลส (สมถภาวนา) และการอบรมปัญญาเพื่อละกิเลสทั้งปวง (วิปัสสนาภาวนา) (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2553 : 52) **10) ไตรลักษณ์** หลักไตรลักษณ์ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา มีความเชื่อว่า โรคที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) มีปัญหาตลอดเวลา (ทุกขัง) และมีสภาพที่บังคับบัญชาไม่ได้ (อนัตตา) ตามกฎของสามัญลักษณ์ จึงหาวิธีผ่อนคลายด้วยการทำพิธีกรรมเกลมอ มีการปฏิบัติและสืบทอดกันมานานนับตั้งแต่โบราณมาแล้ว สอดคล้องกับ พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์) ศ.ดร. ได้ให้ความหมายไว้ว่า ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะหรืออาการที่เป็นเครื่องหมาย 3 อย่าง ประกอบด้วย (1) อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง (2) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ (3) อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน ธรรมชาติหรือลักษณะของขันธธาตุเป็นอย่างไร ? ขันธธาตุอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเที่ยงหรือไม่” ภิกษุปัญจวัคคีย์กราบทูลว่า “ไม่เที่ยงพระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข” ภิกษุปัญจวัคคีย์กราบทูลว่า “เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์จึงตรัสสรุปว่า “ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2559 : 122) **11) ขรราวาสธรรม** หลักขรราวาสธรรมได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา หลักธรรมข้อนี้ครูบาโมเป็นผู้ปลุกฝังให้มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน ทุกคนที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมเกลมอ ต้องมีสัจจะมีความจริงใจต่อกัน มีการข่มจิตใจตนเองไม่ให้ความฟุ้งซ่าน ในขณะที่กำลังเล่นพิธีกรรมเกลมอ ผู้เล่นต้องใช้ความอดทนอย่างสูง เพื่อให้ครบเวลาตามที่แม่หมอกำหนด และมีการเสียสละทั้งกำลังกายกำลังทรัพย์ สอดคล้องกับ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า กล่าวว่า ขรราวาสธรรม 4 ประกอบด้วย (1) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง พูดจริง ทวงจริง จริงใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกัน (2) ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ฝึกหัดตัดนิสัย ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน (3) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ตั้งหน้าท้าวหน้าทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย (4) จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์

ส่วนตนให้ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งร่วมมือ (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), 2530 : 486-488)

องค์ความรู้ใหม่ (Originality and Body of Knowledge)

ผลจากการวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแกลมอของชุมชนในตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์” ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย BRWT Model

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย BRWT Model ข้างต้น เป็นผลที่ได้จากการศึกษาสามารถอธิบายได้ ดังนี้

ความเชื่อ (Believe) ชุมชนในตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมแกลมออย่างมากโดยเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมนี้ จะสามารถรักษาโรค สอบถามในสิ่งที่ตนสงสัยกับเจ้าพิธีได้ อีกทั้งยังเป็นพิธีกรรมโบราณที่สืบทอดกันมายาวนาน ส่งผลให้เกิดความสามัคคีในชุมชนทุกครั้งที่มีการจัดพิธีกรรมแกลมอ

พิธีกรรม (Rite) จากความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเข้าทรง การอ้อนวอน การบูชาครูบาขึ้นที่เรียกว่า “พิธีกรรมแกลมอ” อันเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนในเขตนี้ มีการจัดเตรียมสถานที่ เครื่องบูชา การเชิญเจ้าพิธี (ครูบา) มาเข้าทรง

เพื่อประกอบพิธี แล้วจะมีการสอบถามเรื่องที่ยากทราบ อีกทั้งมีการขอให้เจ้าพิธีหาแนวทางรักษาโรคที่ผู้เข้าพิธีเป็นอยู่ ณ ตอนนี้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นโรคทางกายหรือโรคทางใจก็ตาม หลังจากนั้นก็มีกรบูชาด้วยเครื่องบูชา ที่จัดเตรียมไว้

รักษาโรค (Treat Disease) การรักษาโรคโดยผ่านพิธีกรรมกล่อมอนั้น ผู้เข้าร่วมพิธีจะมีการให้ครูบาได้เข้าทรง และประกอบพิธีในการรักษาโดยมีการสื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษ และสอบถามว่าผู้เข้าร่วมนี้ได้กระทำการใดอันล่วงเกินหรือไม่ สาเหตุที่เกิดโรคนี้นี้เกิดจากเหตุผลใด และวิธีการรักษาโรคที่ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นตอนนี้ รักษาได้อย่างไร

บูชา (Worship) เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมกล่อมเสร็จแล้ว จะมีการถวายเครื่องสักการะ ให้แก่เจ้าพิธีผู้เข้าทรง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “การบูชา” ซึ่งจะมี 2 ประเภท คือ 1) การบูชาด้วยสิ่งของ เช่น บายศรี จามครู และปัจจัยไทยธรรม 2) การบูชาด้วยการปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติตามคำทำนายของครูบาเจ้าพิธี และการปฏิบัติตามหลักพิธีกรรมกล่อมที่สืบทอดกันมาว่า ก่อนทำ ระหว่างทำ หลังทำ ควรปฏิบัติอย่างไรบ้าง

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมกล่อมของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรมกล่อมได้แทรกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไว้ในพิธีกรรม และข้อปฏิบัติของผู้ที่เชื่อในกล่อมอย่างฝังรากลึก ควรมีการอนุรักษ์และส่งเสริมพิธีกรรมกล่อมอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

การส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนแบบพุทธบูรณาการผ่านพิธีกรรมกล่อมของชุมชนในเขตตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

เอกสารอ้างอิง (References)

- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2536). *กตัญญูทเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2553). *หนังสือพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2552). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ :
จันทร์เพ็ญ.
- พระมหาสมปอง มุทิโต. (2542). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- พระมหาสมศักดิ์ คมภีรปญโญ (ตัวโธสง). (2561). **ศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมแสนมอของ
หมู่บ้านแสนสุข ตำบลห้วยแถลง อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์). (2559). **จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**.
พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ (เลื่อน อินทปญโญ). (2553). **ธรรมโฆษณอรรถาณุกรม**. กรุงเทพฯ : สวนอุดมมุนินิธิ.
_____. (2545). **ท่านพุทธทาสกับการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ยโสธรา ศิริภา ประภากร. (2556). **ศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการเข้าทรงของพุทธ**. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). (2530). **มงคลยอตซีวิตถบับสมบุรณ์**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี). (2542). **มงคลในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : โรงเรียน
เตรียมอุดมศึกษาพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน.

